

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Каузометрія: сьогодення, минуле та майбутнє

28–29 лютого 2008 року в Києві на базі Інституту соціології НАН України вперше відбулася Міжнародна наукова конференція “**Каузометрія в дослідженнях психологічного часу та життєвого шляху особистості: минуле, теперішнє, майбутнє**”. Ця конференція, влаштована з нагоди 25-річчя каузометричного методу, за своїм задумом передбачала діалог між розробниками методу, його користувачами й тими, хто починає цікавитися каузометрією — професійними психологами, соціологами та філософами. Конференція присвячена пам’яті Наталії Паніної, яка була слухачем і критиком обговорюваних авторами думок щодо концепції й методу каузометрії.

До Києва на конференцію з’їхалися науковці із Санкт-Петербурга, Казані, Мінська, Москви, Риги, Петропавлівська-Камчатського тощо. А організаторами, поряд з Інститутом соціології, стали Інститут екзистенційної психології і життєтворчості (Москва, Росія), Інститут управління (Набережні Челни, Росія) та американський інститут LifeLook.net, LLC (Бефесда, США).

На відкритті конференції виступили директор Інституту соціології НАН України **Валерій Ворона** та виконавчий секретар Асоціації психіатрів України **Семен Глузман**. Вони розповіли про створення й розвиток каузометричного методу (який був розроблений у 1980–1982 роках молодими радянськими вченими Євгеном Головахою й Олександром Кроніком в Інституті філософії НАН України) й побажали учасникам конференції плідного наукового спілкування. Присутні мали можливість подивитись захопливий фільм “Інтерв’ю із самим собою”, знятий 1986 року на “Київнаукфільмі” режисером В’ячеславом Прокопенком. Перегляд фільму дав змогу аудиторії наочно ознайомитися з технологією застосування методу та її творцями в історичній ретроспективі. Метод каузометрії передбачає такі дослідницькі процедури: біографічна розминка, складання переліку важливих подій (включно з датами), причинний аналіз міжподієвих зв’язків, аналіз цілей та визначення окремих царин, до яких належать ті чи ті події вашого життя. Крім того науковці застосовують допоміжні процедури, наприклад, оцінку емоціональної привабливості подій, їхню спрямованість у минуле чи майбутнє й об’єктивне та суб’єктивне значення. Після цього будують каузограму — графік подій та міжподієвих зв’язків, з якого можна виявити мотивацію й цілі самої людини, а також побачити деформації суб’єктивної картини життєвого шляху.

У перебігу конференції було проведено чотири секційні засідання, які проходили одне за одним впродовж двох днів. Завдяки такій організації конференції всі учасники виявилися в одному інформаційному просторі.

Перша секція була присвячена розгляду каузометрії та інших підходів до дослідження психологічного часу. Провідні доповідачі секції **Євген Головаха** (Київ) та **Олександр Кронік** (Бефесда) розпочали конференцію доповіддю на тему “Три концепції психологічного часу”. Вони нагадали учасникам ці відомі концепції: кван-

тову, подієву та причинно-цільову. Причинно-цільова концепція психологічного часу дає відповіді щодо багатьох феноменів переживання часу в біографічному масштабі. Одиницями вимірювання психологічного часу за цією концепцією є зв'язки між подіями життя. Психологічне минуле визначається реалізованими зв'язками (причинними й цільовими) між подіями хронологічного минулого, психологічне сьогодення — актуальними зв'язками між подіями хронологічного минулого та майбутнього, психологічне майбутнє — потенційними зв'язками між подіями хронологічного майбутнього. Ступінь належності події до психологічного минулого, теперішнього чи майбутнього визначається кількістю відповідних зв'язків (реалізованих, актуальних і потенційних) даної події в суб'єктивній картині життєвого шляху.

Олег Никифоров (Рига) звернувся до категорії часу у працях К.Г.Юнга. Узагальнивши теоретичні засновки власного дослідження, він виклав деякі результати досліджень з використанням методики “Кольорових метафор” І.Л.Соломіна. Згідно з попередніми даними можна стверджувати, що студенти-психологи та студенти-журналісти мають переважно ірраціональне ставлення щодо часу. Своєю чергою, у студентів-економістів та юристів час має більш раціональне відображення в психосемантичному полі.

Примітною була широка представленість серед доповідачів аспірантів і студентів, які застосовували каузометричні техніки у своїх дослідженнях. Зокрема, аспірант **Петро Аношин** (Київ) розглянув особливості сприйняття часу в кризових ситуаціях (його дослідження стосувалось хворих на СНІД), а студентка **Ірина Давидова** (Москва), розглядаючи передумови вирізнення подій життєвого шляху як основних (важливих) дійшла висновку, що особа не є головним учасником маркування подій як основних, у цьому процесі суттєву роль відіграють культурні норми та референтні групи.

Після жвавої дискусії та невеликої перерви конференція продовжила свою діяльність у другій сесії, яку очолили російські вчені **Рашид Ахмеров** (Набережні Челни) та **Дмитро Леонтьєв** (Москва). На конференції панувала атмосфера відкритості, доброзичливості й діалогу.

Ця частина першого конференційного дня була присвячена застосуванню каузометрії та інших підходів у дослідженнях життєвого шляху. Перед початком секції з вітальним словом до учасників секції звернулася **Лідія Сохань** (Київ). Під її керівництвом колектив учених Інституту філософії України в 1980-х роках розробляв методологічні й теоретичні проблеми психології життєвого шляху особистості; методологічні й теоретичні результати їхніх студій пізніше були узагальнені в чотирьох монографіях: “Стиль життя особистості: Теоретичні й методологічні проблеми” (1982), “Життя як творчість: соціально-психологічний аналіз” (1985), “Життєвий шлях особистості: питання теорії й методології соціально-психологічних досліджень” (1987), “Розумна організація життя: проблеми виховання й саморегуляції” (1989).

Далі **Рашид Ахмеров** виступив з доповіддю “Каузометричні характеристики особистості як суб'єкта життя та її життєвих програм”. Він наголосив, що основними методами, що мають дослідницький потенціал у дослідженнях особистості як суб'єкта свого життя, є методи, розроблені у межах причинно-цільової концепції психологічного часу особистості — власне каузометрія та оцінка п'ятирічних інтервалів життя. Життєва програма, що є продуктом творчої діяльності особистості як суб'єкта життя, відображає також її суб'єктивні характеристики. Відповідно, особистість зможе сформувати адекватну своїм якостям та можливостям життєву програму та реалізувати її, якщо матиме такі характеристики: 1) здатність адекватно враховувати життєві обставини у своїх життєвих планах (висока раціональність); 2) властивість оглядати свої більш віддалені перспективи, планувати своє майбутнє

(висока стратегічність); 3) гнучкість (не категоричність) у судженнях; 4) схильність до бачення різномовірнісних зв'язків між подіями (впевненість); 5) бачення багатоваріантних зв'язків між подіями (конфліктність).

Психологи **Т.Войт**, **М.Чернишкова**, **Н.Суворина**, **Ю.Степанова** (Санкт-Петербург) презентували доповідь “Особливості суб'єктивної картини життєвого шляху правопорушників та спеціалістів, що працюють з ними”. На підставі методу каузометрії психологи працювали із засудженими в колонії суворого режиму, допомагаючи їм знайти новий життєвий шлях після виходу на волю. В результаті досліджень було виявлено, що для працівників виправних установ характерні значима представленість змін у внутрішньому світі (переосмислення цінностей, емоційні переживання, самовідчуття), а для осуджених — представленість подій, пов'язаних з їхньою “кримінальною кар'єрою”. Досить типовим для останніх є відображення свого життя як черги подій, пов'язаних із фактами позбавлення волі та звільнення. У доповіді йшлося про можливість використання результатів дослідження для розроблення програм психокорекції, в межах індивідуального консультування та реалізації заходів із профілактики девіантної поведінки.

На засіданні другої секції пролунали також доповіді **Надії Антипової** (Мінськ) “Зміни професійних преференцій на життєвому шляху”; **Світлани Винокурової** (Мінськ) “Проблема дослідження моральних “вершин” життєвого шляху особистості”; **Наталії Галай** (Москва) “Каузометрія в дослідженні життєвого шляху жінок підприємниць”; **Дмитра Заводчикова** (Єкатеринбург) “Територіальність та життєвий шлях”; **Марини Клементьєвої** (Тула) “Наративний підхід у психобіографічному дослідженні”; **Марини Середи** (Київ) “Причина відмови старшокласників від професії-мрії”.

Перший день конференції закінчився переглядом фільму “Філіп Зімбардо: психологія часової перспективи”, запропонованого представниками факультету психології Санкт-Петербурзького університету. Окрім того у “Майстерні самопізнання” можна було осмислити свій життєвий шлях із використанням комп'ютерного варіанта каузометрії.

Конференція продовжилася 29 лютого засіданням очолюваної **Рашадом Ахмеровим** та **Олександром Кроніком** третьої секції, присвяченої проблемам консультування та психотерапії.

Олександр Кронік презентував комп'ютерну програму LifeLook, із застосуванням якої можна здійснювати процедури метаболічної психотерапії (МП). Йшлося про спосіб лікування психічних розладів із застосуванням методу аналізу та зміни суб'єктивної картини життєвого шляху пацієнта. Ціль МП — оптимізувати природні процеси переходу елементів суб'єктивної картини життєвого шляху з одних рівнів актуальності на інші. Ці процеси подібні до обміну речовин у людському організмі й можуть бути названі психічним метаболізмом. Коли він порушується — необхідна допомога.

Слушним доповненням щодо доповіді О. Кроніка став виступ **Тетяни Войт** (Санкт-Петербург) “Вивчення й психокорекція суб'єктивної картини життєвого шляху засуджених, що відбувають покарання у виправних установах”. Тетяна Сергіївна ознайомила присутніх із результатами психокорекційної програми для засуджених, розробленої разом із психологами пенітенціарної установи М.Чернишковою, Н.Сувориною, Ю.Степановою із застосуванням каузометричного методу. Автори даної психокоригувальної програми були визнані лауреатами Національного професійного психологічного конкурсу “Золота Психея” 2007 року.

У доповідях даної секції порушувалося чимало проблем, які дістали відображення у виступах **Наталії Белопольської** (Москва) “Вікова ідентифікація особистості, що переживає життєву кризу”; **Сергія Достовалова** (Курган) “Прояв системи довірчих відносин особистості в ситуації біографічної кризи”; **Нігори Хазратової**

(Київ) “Імплицитні моделі майбутнього і їхня трансформація в перебігу соціально-психологічного тренінгу”; **Володимира Хомика** (Луцьк) “Психологічна травма й суб’єктивна картина життєвого шляху”.

Цікавою виявилася дискусія після засідання секції, яку розпочав **Юрій Яковенко** (Київ). Він торкнув болючі питання надійності та валідності вимірювань у психології та соціології. Зрештою дискусія перетворилася на діалог між Рашадом Ахмеровим і Дмитром Леонтєвим та стала цікавим екскурсом в історію становлення психологічної методології побудови тестів та обґрунтування якісних методів психологічного дослідження.

Четверта секція була присвячена перспективам каузометрії у психології й соціології. Очолили секцію **Олена Злобіна** (Київ) і **Дмитро Леонтєв** (Москва).

Розпочав роботу секції **Дмитро Леонтєв** із доповіддю “Каузометрія в методологічному аспекті”. Він відзначив, що каузометрія являє собою метод нового типу, який належить до “оперантних” методів, тобто виходить з аналізу продуктів, генерованих самими досліджуваними, а не відповідями на фіксовані стимули. Це дає змогу об’єднати каузометрію в одну групу з методом граничних змістів (Д.Леонтєв, 1999), матрицею особистих прагнень (Емонс, 2004) і варіантами методу репертуарних грат (Франсела, Баністер, 1987). Важливою особливістю цих методів є те, що вони виявляють міру структурності (складності), у випадку каузометрії — структуру суб’єктивної картини життєвого шляху особистості.

Доповідь **Олени Злобіної** стосувалася можливостей соціологічного аналізу міжпоколінних порівнянь як чинників побудови життєвого шляху особистості. Для отримання результатів був застосований соціологічний інструментарій, а саме всеукраїнське опитування, проведене в березні–квітні 2007 року; було опитано 1800 респондентів, що репрезентували населення України за віком, статтю, освітою, типом населеного пункту та регіоном проживання. В анкеті містився спеціальний блок запитань, який передбачав порівняння свого життя із життям батьків. Було встановлено, що різна задоволеність своїм становищем у сьогоденні пов’язана з побудовою різних картин минулого. З підвищенням задоволеності соціальною позицією і рівнем соціальної адаптації зростає позитивна оцінка теперішнього порівняно з минулим, представленим життєвим шляхом батьків. У дослідженні був виявлений зв’язок між особистісною оцінкою індивідуальної й соціально-часової перспективи.

Наступні доповідачі висвітлили низку актуальних тем: **Валерій Шаповал** (Санкт-Петербург) “Я-ідентичність як детермінанта психічного здоров’я: психодинамічний аспект”; **Ірина Старостіна** (Оренбург) “Про індивідуальний досвід людини”; **Яна Сурикова** (Петропавловськ-Камчатський) “Взаємозв’язок ціннісних орієнтацій та особливостей побудови суб’єктивної картини життєвого шляху особистості”; **Ольга Тараканова** (Київ) “Суб’єктивна організація історичних подій у сприйнятті старшокласників”. Під час дискусії **Євген Головаха** окреслив деякі можливості використання ідей каузометричного підходу в соціологічних дослідженнях для вимірювання політичного успіху.

Подальший круглий стіл був присвячений шляхам співпраці вчених. Учасники говорили про важливість конференцій, присвячених каузометрії. На жаль, трудомісткість каузометричного методу “насторожує” дослідників і спонукує їх до модифікацій, які не завжди є обґрунтованими, адекватними й позитивними. Іноді це призводить до хибного розуміння головного змісту каузометрії. Було відзначено, що каузометрія як біографічний метод є одночасно діагностичною й психотерапевтичною процедурою, що має високий дослідницький і практичний потенціал. Роботу конференції завершив фільм режисера Юрія Беспалова “Стріла часу” (Горьковська кіностудія, 1986).

У підсумковому слові Олександр Кронік висловив сподівання, що конференції, присвячені дослідженням із застосуванням каузометрії, будуть регулярними. Він подякував учасникам за виявлений інтерес до конференції й побажав усім реалізувати основний принцип каузометричного підходу — стати щасливішими, добрішими, продуктивнішими!

А на завершення учасникам конференції було презентовано друге видання книги Євгена Головахи та Олександра Кроніка “Психологічний час особистості”. Відгуки про конференцію, висловлені на адресу оргкомітету, свідчать про те, що вона посприяла діалогу між різними підходами у вивченні психологічного часу й життєвого шляху особистості, необхідному для конструктивного розвитку каузометричного підходу як у психології, так і в соціології.

P.S. У день 29 лютого, який трапляється раз на чотири роки, можна було б потайки втішатися думкою, що ми виграли додаткові 24 години життя. Та з огляду на те, що життя вимірюється радше не годинами, а сприйняттям часу — не варто поспішати з висновками, адже одиниця вимірювання психологічного часу — це не хвилина, не година і не роки, а зв'язок події з подальшими подіями і змінами в житті.

*ДАРІЯ КРАВЦОВА,
соціолог відділу історії, теорії та методології соціології
Інституту соціології НАН України*

* * *

Удосконалення і розвиток магістерських програм зі спеціальності “Соціологія”: круглий стіл САУ

4 квітня 2008 року у межах програми перебування Правління Соціологічної асоціації України у Львівському національному університеті ім. Івана Франка у дзеркальній залі Університету відбувся круглий стіл із питань удосконалення і розвитку магістерських програм зі спеціальності “Соціологія”.

Відкриваючи цей форум, проректор Львівського національного університету ім. Івана Франка професор *М.Зубрицька* привітала учасників від імені академічної спільноти та адміністрації Франкового університету. У вступному слові М.Зубрицької було зроблено наголос на зростанні значущості соціології, на відповідальності, що покладається на плечі соціологів, а також необхідності реабілітації цієї науки, здискредитованої в очах громадськості політичними маніпуляціями. Однією зі складових такої реабілітації, поза сумнівом, має стати підвищення якості соціологічної освіти, зокрема на магістерському рівні. Окреслюючи напрями вдосконалення та розвитку магістерських програм зі спеціальності “Соціологія”, М.Зубрицька зазначила, що поживавлення академічних обмінів і створення дієвої системи